

Razvoj ruralnih područja: jedan pogled kroz sociološku prizmu

Dejan Janković¹

Rezime

U radu se ukazuje na složenost društvenih promena i faktora koji utiču na politike i proces ruralnog razvoja. Kao niz društvenih promena u ruralnim područjima ruralni razvoj je veoma kompleksan problem društvenih nauka i brojnih naučnih disciplina koje se na različite načine i sa različitih aspekata bave ovim pitanjem. U radu se ukazuje na različite pristupe procesu ruralnog razvoja, a naročito regionalnom ruralnom razvoju imajući u fokusu problem održivog razvoja u ruralnim povratničkim sredinama Like, R. Hrvatske.

Ključne reči: ruralni razvoj, regionalni razvoj, Lika, R. Hrvatska

Uvod

Istraživanje i razvoj ruralnih sredina je od velikog značaja za svako društvo, zato što ruralno predstavlja značajan resurs društva i ono mora biti definisano na pozitivan način, što implicira da se u ruralnom i njegovim resursima moraju uvideti potencijali od značaja za čitavo društvo. Takođe je od velike važnosti adekvatno razumevanje snažne veze koja postoji između sela i grada i nužne međusobne uslovljenosti razvoja sela i gradova (društva u celini), funkcija koje imaju, resursa koji mogu da se nadopunjuju, potreba koje mogu da zadovoljavaju i tako dalje. Pitanja društvenih promena i razvoja, a samim tim i ruralnog razvoja, svakako su veoma kompleksna socio-ekonomska, politička, ekološka, kulturološka... odnosno razvojna pitanja koja zahtevaju naučni odgovor. Svaki istraživač koji želi da se bavi ovim pitanjem u velikoj je nedoumici – odakle početi? Šta ruralni razvoj zaista predstavlja? Da li je to neki novi koncept ili samo osveženi (moderan) pojam za procese koji se na različite

¹ Dr Dejan Janković, docent; Univerzitet u Novom Sadu, Poljoprivredni fakultet Novi Sad, Departman za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela.

načine i različitim intenzitetom, odvijaju u sklopu razvoja svakog globalnog društva? Kakav bi proces on trebalo da bude, odnosno, kakvu je formu, kroz postojeće politike i strategije, dosada imao? Kako na njega utiču globalne društvene promene i procesi i svako pojedino globalno društvo svojim strategijama i planiranim „intervencijama“?

Ruralni razvoj i njegove dimenzije

Ruralni razvoj je veoma složen i dugoročan proces koji je dugo vremena, kako u teoriji, tako i u razvojnoj praksi, bio neopravdano sveden na jednu pojednostavljenu ekonomsko – agrarnu matricu, koja se reflektovala u problematici modernizacije poljoprivrede i pokušajima centralističkog i sektorskog upravljanja i uticaja na razvoj ruralnih sredina. Svođenje ruralnog na agrarni razvoj delimično je prouzrokovano pretpostavkom prema kojoj se društveni razvoj posmatra kao posledica tehničko – tehnološkog razvoja, odnosno, pojednostavljeno, kao posledica ekonomskog rasta i rasta produktivnosti. Istina je, međutim, isto tako i inverznog karaktera: društveni razvoj jeste pretpostavka tehničko-tehnološkog razvoja, a ekonomski rast i tehničko – tehnološki napredak predstavljaju samo neke od aspekata ruralnog razvoja. Ruralni razvoj je prilično teško odrediti, kao što je teško i sistematizovati brojne teorije društvenih promena i društvenog razvoja koje nastoje da uzmu u razmatranje mnoštvo faktora koji utiču na smer, brzinu i posledice društvenih promena u ruralnim područjima i društvu uopšte. Brojni autori pokušavaju da pruže manje više uspešna (često deskriptivna) određenja ruralnog razvoja. Jedno od, prema našem mišljenju, sadržajnijih određenja dao je Malkom Mosli (Moseley)², prema kojem je ruralni razvoj „*dugoročan i održiv proces ekonomskih, socijalnih, kulturnih i ekoloških promena koje su kreirane radi povećanja dugoročnog blagostanja čitave zajednice*“. Ukoliko se ova definicija razloži na svoje sastavne elemente, uočljivo je da je u pitanju proces koji je: dugoročan, kontinuiran, neprekinut (engl. *sustained*),

² Moseley, M., Rural development. Principles and Practice, SAGE Publications, 2003, str.4.

održiv - koji poštuje nasleđeni kapital (engl. *sustainable*), proces (sadrži mnoštvo povezanih akcija), ekonomski (u odnosu na proizvodnju, distribuciju i razmenu dobara i usluga), socijalni (u vezi sa ljudskim odnosima), kulturni (u vezi sa „načinima života“ i izvorima identiteta), ekološki (u vezi sa fizičkim i životnim okruženjem), kreiran (namerno indukovano, a ne prirodno-spontano nastao), dugoročan (u odnosu na decenije, a ne godine), blagostanje (ne samo materijalni prosperitet), čitave (uključujući sve starosne strukture, oba roda, sve socijalne grupe), zajednice (ljudi koji žive ili rade zajedno u određenom području) (ibid.).

Prema ovakvom shvatanju ruralni razvoj ima nekoliko ključnih dimenzija: ekonomsku, socio-kulturnu, ekološku i političku (institucionalnu) koje su međusobno i na različite načine povezane: od ekonomske vitalnosti ruralnih područja, složene socio-kulturne dimenzije i njenih brojnih aspekata, do ekološke dimenzije koja je oduvek suštinski povezana sa ruralnim, nerazdvojiva je od prethodnih jer ljudi u ruralnim prostorima proizvode svoj život u skladu sa prirodnim i preoblikujući prirodno u koje su uklopljeni. Pored ovih, veoma je važna i političko institucionalna dimenzija koja je u vezi sa problemom optimalnog upravljanja ruralnim razvojem, razvijenosti institucija, mogućnosti participacije lokalnih (regionalnih) aktera u trasiranju pravaca razvoja i sl. Ova dimenzija otkriva odnose moći u društvenim i političkim odnosima, interese relevantnih aktera i uzroke-posledice određenih sektorskih politika koje direktno ili indirektno utiču na razvoj i kvalitet života ruralnog stanovništva. Rasprava o ovoj dimenziji možda ponajviše otkriva karakteristike i indikatore endogenosti i(ili) egzogenosti u pristupima društvenom razvoju i danas predstavlja jedan od ključnih diskursa o politikama ruralnog razvoja, naročito teritorijalnim i regionalnim politikama³ koje moraju da podrže razvoj ruralnih opština (lokalnih samuprava) koje imaju veoma važnu ulogu

³ Janković, D., Društvena uslovljenost sociološkog istraživanja ruralnog razvoja – pristup sa stanovišta sociologije ruralnog razvoja, Rad u tematskom zborniku *Agroprivreda Srbije u pretpristupnom periodu*. Društvo agrarnih ekonomista Srbije DAES, Volgograd State Agricultural University, Ekonomski institut Beograd. Beograd 2012.

u procesu ruralnog razvoja⁴. Značaj opštine-općina i njihovog institucionalnog kapaciteta za ruralni razvitak Hrvatske prepoznaju i hrvatski autori.⁵

Demografski procesi sa često negativnim predznakom za ruralna područja, urbanizacija i urbana centralizacija mnogih društava takođe su u direktnoj vezi sa pitanjem ruralnog razvoja i predstavljaju neke od ključnih razloga za stavljanje ruralne politike i razvoja među prioritete društvenog razvoja. Ruralni razvoj podrazumeva razvoj „ruralnog“, a to znači da se ono „repozicionira u globalnom društvu, time što će postati atraktivnije, pristupačnije, vrednije i korisnije za društvo u celini... time što će razvijati resurse koje poseduje, a koji su od značaja za društvo u celini“.⁶ Ovo je, po našem mišljenju, jedna od ključnih ideja oko koje bi sveobuhvatno i suštinsko razumevanje ruralnog razvoja trebalo da se pozicionira. Ruralni razvoj ne predstavlja samo ekonomski rast ili rast produktivnosti, primenu novih tehnologija ili unapređene organizacije određenih procesa u okvirima ruralne ekonomije. Iako sve ovo može da bude eksplicitan cilj pojedinih mera ruralnog razvoja, ruralni razvoj po sebi može da podstakne upravo ekonomski rast, rast produktivnosti i razvoj ruralne ekonomije u celini upravo ako ga kvalifikujemo kao onaj razvoj koji angažuje ruralne resurse i koji kao posledicu ima povećanje „atraktivnosti, pristupačnosti, korisnosti i vrednosti ruralnog u društvu u celini“.

Mnogi autori⁷ smatraju da postoje dve različite paradigme koje značajno oblikuju raspravu o ruralnim područjima: s jedne strane, *paradigmi modernizacije poljoprivrede*, koja se ogleda u

⁴ Janković, D. and Marina, Novakov, Political and institutional dimensions of regional rural development in Serbia, Thematic proceedings from the International Scientific Conference „Sustainable agriculture and rural development in terms of the republic of Serbia strategic goals realization within the Danube region“ - achieving regional competitiveness. Institute of Agricultural Economics. Belgrade. pp. 1335-1353, 2013 .

⁵ Štambuk, M., Općina kao prostor razvitka, u Ruralna općina: sutra. Društvena re/konstrukcija na ruralnom teritoriju, Ur: Maja Štambuk i Lynette Šikić-Mićanović. Biblioteka ZBORNICI – Knjiga 47, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2014.

⁶ Ploeg, J. D. van der, Broekhuizen, R., Brunori, G., Sonnino, Roberta, Knickel, K., Tisenkopfs, T. and H. Oostindie., Towards a framework for understanding regional rural development, In Ploeg, J. D. van der and T. Marsden (ed). *Unfolding webs*. Van Gorcum. Assen, 2008, p.p.3.

⁷ Ploeg, J. D. van der, Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, Terry, de Roest, K., Sevilla-Guzmán, E. and Flaminia, Ventura (2000). Rural development: from practices and policies towards theory. *Sociologia Ruralis*. Vol 40 (4). 2000. str. 391;

principima „ekonomije veličine“ („economy of scale“), „koja je dosegla svoje intelektualne i praktične limite“ i s, druge strane, *paradigmi ruralnog razvoja*, koju ovi autori posmatraju mnogo šire od prostog dodatka postojećem obrascu razvoja (modernizacije) poljoprivrede. Referentna grupa autora⁸ tvrdi da je „paradigma modernizacije, koja je svojevremeno dominirala politikom, praksom i teorijom, zamenjena paradigmom ruralnog razvoja“. I drugi autori⁹ ističu nove razvojne trendove u smislu evropskog otklona od modernizacije u poljoprivredi ka ruralnom razvoju, koji se polako utemeljuje kao vodeći princip u formulaciji politika, razvoju kompanija i kreiranju novih institucionalnih uređenja. Osnovna poteškoća koja svakom istraživaču već na prvi pogled „pada u oči“, jeste *nedostatak sistematskog naučnog i teorijskog utemeljenja i samog definisanja ruralnog razvoja*¹⁰. Ovaj problem je i u svetskoj i u domaćoj nauci najčešće analiziran u diskursu agrarne politike i razvoja, u čemu obično prednjače agroekonomske nauke.

Ruralni razvoj je značajno razumevati dominantno u smislu „planiranog“ razvoja jer usamljene sektorske politike često nisu ostvarile dovoljno dobre rezultate i nužno je mnogo opreznije upravljati javnim i teritorijalnim politikama ruralnog razvoja. I pojedini hrvatski autori dobro primećuju da je potreban „pozitivan pristup ruralnoj budućnosti“¹¹ bez nametanja obrazaca razvoja, uz participaciju lokalnih aktera (naročito mlađe populacije) i sprečavanje

O' Connor, D, Renting, H, Gorman, M. and J. Kinsella. The evolution of rural development in Europe and the role of EU policy. In Connor, D, Renting, H, Gorman, M. and J. Kinsella (ed). *Driving rural development: policy and practice in seven EU countries*. Van Gorcum. Assen. 2006;

Brunori, G. and Adanella, Rossi. Synergy and coherence through collective action: some insights from wine routes in Tuscany. *Sociologia Ruralis*. Vol. 40 (4). 2000. P. 409-423;

Wiskerke, J.S.C. Rural sociology in the Netherlands: past, present and future. *Agrarwirtschaft und Agrarsoziologie*. 02/04. 2004. P. 39-63.

⁸ Ploeg, J. D. van der et al. 2000: 391.

⁹ O' Connor et al. 2006: 3.

¹⁰ Ploeg, J. D. van der et al. (2000).; Shortal, S. Social or economic goals, civic inclusion or exclusion? An analysis of rural development theory and practice. *Sociologia Ruralis*. Vol 44 (1). 2004.P. 109-123;

Slee, B. Theoretical aspects of the study of endogenous development. In Ploeg, J.D. van der and Ann, Long (ed). *Born from within. Practice and perspectives of endogenous rural development*. Royal Van Gorcum. Assen. 1994;

Marsden, T. Rural futures: the consumption countryside and its regulation. *Sociologia Ruralis*. Vol. 39 (4). 1999. P. 501-526.

¹¹ Štambuk, M., Općina kao prostor razvitka, u U RURALNA OPĆINA: SUTRA. Društvena re/konstrukcija na ruralnom teritoriju, Ur: Maja Štambuk i Lynette Šikić-Mićanović. Biblioteka ZBORNICI – Knjiga 47, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2014, str. 125

negativnog migracionog salda i uticaja neadekvatnih javnih politika (promet, energija, telekomunikacije) koje se „nisu pokazale podjednako učinkovitima u svim regijama iako se očekivao pozitivan efekt upravo u onim manje razvijenim. Sve se te regije nisu nakon ulaganja u infrastrukturu otvorile razvitku, ali je ukupni nacionalni prostor svakako profitirao. Dobar primjer u Hrvatskoj je Lika. Neprikladan ili nedovoljno promišljen koncept regionalnog razvitka u mnogim područjima unatoč ulaganjima nije polučio uspjeha. Naime, ne može se reći da Lika nije imala relativno dobru cestovnu mrežu i prije izgradnje autoceste, „ali je ona više pridonijela odlasku nego povratku stanovništva; ili, suzdržavajući se od decidiranih ocjena, recimo da nije potakla razvitak“ (Štambuk, 1998.).¹²

„Sociološka prizma“ kroz koju želimo da posmatramo ruralnu stvarnost uvek ističe kontekst globalnog društva i relevantnih društvenih faktora, pojava i procesa, koji mogu da utiču na ruralna područja. Analiza međuticaja relevantnih društvenih pojava i procesa takođe se u sociološkom pristupu podrazumeva. „Sociološki“, istovremeno, reprezentuje i nastojanje da se u teorijsko – metodološkim okvirima ove nauke, pruži razumevanje društvenog razvoja ruralnih sredina, koje bi, u poređenju sa drugim posebnim naučnim disciplinama, ponudilo celovitije i sadržajnije objašnjenje suštinski važnih društvenih pojava i faktora koji mogu da utiču na proces ruralnog razvoja. U makro okvirima za razumevanje ruralnog razvoja, moglo bi se diskutovati o rukovodećim principima društvenog razvoja koji dugoročno oblikuju ruralne sredine (npr. modernizacija poljoprivrede i sektorske politike koje nastaju uporedo sa njom), ali i različim aspektima sagledavanja uzroka, pravaca, toka i međuticaja relevantnih faktora u ruralnom razvoju (endogeni i egzogeni faktori u ruralnom razvoju). U mezo okvirima ruralnog razvoja moguće je raspravljati o teritorijalnim – prostornim aspektima ruralnog razvoja, značaju regionalnog ruralnog razvoja, lokalne samouprave i procesa decentralizacije društva, kao preduslova za razvoj lokalnih seoskih zajednica. U mikro okvire

¹² Ibid.

ruralnog razvoja sociološki bi mogli smestiti neke od aspekata analize socijalnog tkiva i života lokalnih seoskih zajednica, ne posmatrajući ih izolovano od širih društvenih okvira. U svim aspektima analize, a naročito u „mikro segmentu“ ne sme se upasti u zamku isključivog strukturalističkog ili fenomenološkog (interpretativnog) pristupa. Ovo je naročito važno za analizu kolektivnog delanja, koje može da predstavlja razvojni „duh“ jedne lokalne zajednice, ali koji nije pojava *sui generis*, već je, istovremeno proizvod (konstrukcija) interakcija aktera, ali i proizvod (direktnih ili indirektnih uticaja) postojećih društvenih struktura.

Teritorijalni pristup u (regionalnom) ruralnom razvoju

Pitanje regionalnog ruralnog razvoja vrlo je jasno povezano sa teritorijom, koja ne mora biti omeđena strogim administrativnim razgraničenjima, koliko funkcijama, relativno sličnom i integrisanom ekonomijom, socio-kulturnim identitetom i tome slično, a koji čine njegovu komparativnu prednost u odnosu na druga područja - regione. U teoriji se često upotrebljava pojam *teritorijalne konkurentnosti* koji, pored ekonomskog značenja „mogućnosti da se izdrži konkurencija na nekom tržištu“, podrazumeva istovremeno obezbeđivanje ekološke, socijalne i kulturne održivosti određenog prostora. U pojedinim pristupima ovoj materiji (Leader 1999: 5) govori se o četiri dimenzije teritorijalne konkurentnosti: *socijalna konkurentnost* – sposobnost aktera da uspešno delaju zajedno na bazi zajedničkih vizija, u vezi sa razvojnim projektima podržani saradnjom između različitih institucionalnih nivoa; *ekološka konkurentnost* – sposobnost aktera da najbolje iskoriste svoje okruženje, čineći ga distinktivnim elementom svog područja, pri čemu se istovremeno osigurava očuvanje i revitalizacija njihovih prirodnih resursa i nasleđa; *ekonomska konkurentnost* – sposobnost aktera da kreiraju i zadrže maksimum dodate vrednosti u okvirima područja jačanjem veza između sektora i pretvaranjem kombinovanih resursa u sredstva, kojima stiču prednosti u cilju podizanja vrednosti i distinktivnih obeležja svojih lokalnih proizvoda i usluga; *pozicioniranje*

u globalnom kontekstu – sposobnost aktera da pronađu ulogu svog područja u odnosu na druga područja i spoljašnji svet, na takav način da detaljno razviju plan razvoja svoje teritorije i osiguraju njegovu vitalnost u okvirima globalnog konteksta.

Ruralni razvoj je širi okvir od regionalnog razvoja, jer u sebe, pored regionalnog pristupa, uključuje i čitav niz sektorskih pristupa, ali i pristupa sa lokalnog nivoa. Regionalni ruralni razvoj je, prema pojedinim mišljenjima, suštinski orijentisan ka ljudima sa ciljem smanjivanja masovnog ruralnog siromaštva¹³, a koje se može postići optimalnim razvojem pomenutih dimenzija, u okvirima neke manje ili veće teritorije. Sociološka percepcija ove problematike nalaže pravac razmišljanja da se i u teritorijalnom pristupu, koji se orijentiše na potencijale¹⁴, tj. konkurentnost određenog područja, ipak u osnovi radi o pristupu koji cilja na široko shvaćene *sposobnosti aktera/populacije* u određenom ruralnom području da prepoznaju i iskoriste potencijale (zajedno sa društvenim institucijama i organizacijama) i svojim kolektivnim delanjem pokušaju da prevaziđu ograničenja područja u kojem žive i rade.

Tabela 1. Osnovne komponente teritorijalnog kapitala i njihovi međusobni odnosi.

	Ekološka konkurentnost	Socijalna konkurentnost	Ekonomska konkurentnost	Pozicioniranje u globalnom kontekstu
Fizički resursi	X		X	
Ljudski resursi	X	X		
Kultura/Identitet		X		
Know-how/Veštine		X	X	X
Upravljanje i finansijski resursi		X	X	X
Aktivnosti / biznis kompanije			X	
Tržišta / eksterne veze	X		X	X
Percepcija / Imidž	X			X

¹³ Rauch, T. Bartels, M. and A. Engel. Regional rural development: a regional response to rural poverty, GTZ-BMZ. 2001.

¹⁴ Pod potencijalima određenog ruralnog područja, ne podrazumevaju se samo materijalni, veći i nematerijalni resursi koji postoje u određenom području (ljudi i njihova znanja i veštine, socijalni kapital, tradicija itd.).

Teorija ruralnog razvoja u razvijenim evropskim zemljama, kroz nove načine upravljanja na regionalnom i lokalnom nivou, prevazilazi ne samo pitanje sektorskih i(ili) multisektorskih mera, pitanje teritorijalnosti i uloge lokalne zajednice u ruralnom razvoju, već stavlja akcenat na novo *poimanje horizontalnih i vertikalnih integracija unutar lokalne zajednice*, njenih formalnih i neformalnih institucija i struktura, *ali i integracije sa eksternim - regionalnim, nacionalnim i ostalim faktorima, institucijama, strukturama*. U kojoj su meri ovakve integracije moguće, zavisi od mnogo faktora. Navešćemo samo neke:

- spremnost i kapacitet jednog društva za ovakvu (demokratsku) decentralizaciju (globalni/nacionalni kontekst);
- razvijenost nacionalne ekonomije, socijalna i politička situacija, stepen opšte (ne)razvijenosti kao makro okvira procesa razvoja;
- nasleđena institucionalna arhitektura i istorijsko-politički i kulturni (lokalni-regionalni) kontekst; postojanje mezo nivoa administrativnih struktura (npr. razvijenost regionalnih institucija); spremnost (znanje) i (institucionalna) mogućnost lokalne (samo)uprave da efikasno izvršava svoje funkcije (postojanje svih nužnih elemenata demokratske decentralizacije);
- motivacija i postojanje realnih mogućnosti (otvorenih kanala komunikacije) za istinsku (demokratsku) participaciju ruralne populacije, odnosno, spremnost lokalnih samouprava (politički izabраниh vođa i(ili) tradicionalnih elita) da preuzmu (političku) odgovornost decentralizovanog upravljanja i koordinacije složenih interakcija sa mnogobrojnim relevantnim akterima i institucijama zarad opšteg, a ne sopstvenog, usko političkog, interesa i kalkulacije;
- postojeća ekonomska snaga ruralne (lokalne i regionalne) ekonomije da finansira razvojne programe i projekte, *relativno* nezavisno od finansijskih transfera sa nacionalnog (globalnog) nivoa (održivost u smislu razgradnje sindroma zavisnosti od države, ulaganje

sopstvenih napora za smanjivanje siromaštva i podizanje socio-ekonomske vitalnosti lokalnih zajednica u saradnji da brojnim drugim ekonomskim akterima – preduzećima, ostalim lokalnim samoupravama, različitim fondovima i projektima saradnje i tome sl.);

- održivost trenda razvojnih procesa, nezavisno od menjanja lokalnih, regionalnih i (ili) nacionalnih političkih struktura; dugoročnost i strateški pristup u planiranju (regionalnog) ruralnog razvoja.¹⁵

Umesto zaključka

Modernizacija ruralnih područja, poput Like u R. Hrvatskoj, mora da se posmatra u sklopu decenijskih, pa i vekovnih kulturno-istorijskih i političkih dešavanja i faktora koji su napred pomenuti. Lika se, prema hrvatskim autorima¹⁶, svrstava u tzv. „vanjsku periferiju“ koja je ozbiljnije ekonomski modernizovana tek nakon 2. sv. rata, pri čemu su tradicionalne društvene i demografske strukture preživjele velike promene i ovaj kraj spada među najređe naseljene iz brojnih razloga, a jedan su i ratna dešavanja 90-tih godina 20-tog veka. Negativni migracioni saldo i loša demografska slika uopšte onemogućava socijalnu dinamiku, tj. nedostaje njeno uporište s obzirom na ostarelo stanovništvo, slabu ekonomsku razvijenost i ukupan demografski potencijal da se pokrene socijalna i ekonomska dinamika u tom području. Iako postoje ocene o pozitivnom značaju autoputa za regionalni razvoj Like (porast zaposlenosti, razvoj transporta, trgovine, turizma, male privrede i preduzetništva), koja se ne smatra više „zapuštenom periferijom“¹⁷ ostaju „određene dvojbe o mogućnostima daljnje regionalnog razvoja Like... Izgradnja i puštanje u promet autoceste doveli su do određenog

¹⁵ Janković D., Territorial Approach to Regional Rural Development, *Ekonomika poljoprivede*, Vol. 4. str. 675-686, 2012.

¹⁶ Banovac, B, Blažević, R. Boneta, Ž, Modernizacija (i/ili europeizacija) hrvatske periferije : primjeri Istre, Like i Gorskog Kotara, *Revija za sociologiju*, Vol 35:3/4. 2004. str. 113-14

¹⁷ Sić, M. , Utjecaj autoceste Zagreb–Split na regionalni razvoj Like, *hrvatski geografski glasnik*, 71/1, 87 – 101, 2009.

dinamiziranja gospodarskog razvoja toga prostora, no neizvjesno je koliko je to trajna tendencija, posebice zbog činjenice da Lika ima skroman demografski potencijal, ograničene, velikim dijelom iscrpljene rezerve radne snage i centre koji nisu dosegili viši stupanj gospodarske snage i sposobnosti za značajniju ulogu u organizaciji prostora”.¹⁸

Oživljavanje teritorijalne dinamike u ovom regionu, bilo lokalne, bilo regionalne, zahteva socijalni i ekonomski razvoj koji bi uticao na kvalitet života različitih kategorija stanovnika i sprečio dalju degradaciju ruralnih prostora (i demografsku i fizičku – odumiranje sela). Za ostvarenje ovakvih ciljeva nije dovoljna (niti moguća) samo lokalna dinamika, već snažna podrška sa regionalnog i (makro) državnog nivoa (neminovan odnos centra i periferije) koja, zasigurno, ima i svoju političku dimenziju koja se ne sme izostaviti iz analize prilikom sistematičnog planiranja razvoja ovog kraja.

Summary

In this paper author emphasises the complexity of social changes and factors that influence policy and process of rural development. As a result of social change in rural areas, rural development is very complex problem of social sciences and other scientific disciplines that deal with it in different ways and from different aspects. In this paper it is pointed to different approaches to the process of rural development, especially regional rural development having in mind the problem of sustainable rural development in repatriate areas of Lika, Republic of Croatia.

Keywords: rural development, regional development, Lika, Republic of Croatia

LITERATURA:

¹⁸ Ibid. str. 98.

1. Banovac, B, Blažević, R. Boneta, Ž, Modernizacija (i/ili europeizacija) hrvatske periferije: primjeri Istre, Like i Gorskog Kotara, *Revija za sociologiju*, Vol 35)3/4). str. 113-14
2. Brunori, G. and Adanella, Rossi. Synergy and coherence through collective action: some insights from wine routes in Tuscany. *Sociologia Ruralis*. Vol. 40 (4). 2000. P. 409-423
3. Janković D., Territorial Approach to Regional Rural Development, *Ekonomika poljoprivede*, Vol. 4. str. 675-686, 2012.
4. Janković, D. and Marina, Novakov, Political and institutional dimensions of regional rural development in Serbia, Thematic proceedings from the International Scientific Conference „Sustainable agriculture and rural development in terms of the republic of Serbia strategic goals realization within the Danube region“ - achieving regional competitiveness. Institute of Agricultural Economics. Belgrade. pp. 1335-1353, 2013 .
5. Janković, D., Društvena uslovljenost sociološkog istraživanja ruralnog razvoja – pristup sa stanovišta sociologije ruralnog razvoja, Rad u tematskom zborniku *Agroprivreda Srbije u pretpristupnom periodu*. Društvo agrarnih ekonomista Srbije DAES, Volgograd State Agricultural University, Ekonomski institut Beograd. Beograd 2012.
6. Marsden, T. Rural futures: the consumption countryside and its regulation. *Sociologia Ruralis*. Vol. 39 (4). 1999. P. 501-526.
7. Moseley, M., Rural development. Principles and Practice, SAGE Publications, 2003.
8. O' Connor, D, Renting, H, Gorman, M. and J. Kinsella. The evolution of rural development in Europe and the role of EU policy. In Connor, D, Renting, H, Gorman, M. and J. Kinsella (ed). *Driving rural development: policy and practice in seven EU countries*. Van Gorcum. Assen. 2006.
9. Ploeg, J. D. van der, Broekhuizen, R., Brunori, G., Sonnino, Roberta, Knickel, K., Tisenkopfs, T. and H. Oostindie., Towards a framework for understanding regional rural development, In Ploeg, J. D. van der and T. Marsden (ed). *Unfolding webs*. Van Gorcum. Assen, 2008.
10. Ploeg, J. D. van der, Renting, H., Brunori, G., Knickel, K., Mannion, J., Marsden, Terry, de Roest, K., Sevilla-Guzmán, E. and Flaminia, Ventura. Rural development: from practices and policies towards theory. *Sociologia Ruralis*. Vol 40 (4). 2000. P. 391-408.
11. Rauch, T. Bartels, M. and A. Engel, Regional rural development: a regional response to rural poverty, GTZ-BMZ, 2001.
12. Shortall, S. Social or economic goals, civic inclusion or exclusion ? An analysis of rural development theory and practice. *Sociologia Ruralis*. Vol 44 (1). 2004.P. 109-123.

13. Sić, M. , Utjecaj autoceste Zagreb–Split na regionalni razvoj Like, *hrvatski geografski glasnik*, 71/1, 87 – 101, 2009.
14. Slee, B. Theoretical aspects of the study of endogenous development. In Ploeg, J.D. van der and Ann, Long (ed). *Born from within. Practice and perspectives of endogenous rural development*. Royal Van Gorcum. Assen. 1994.
15. Štambuk, M., Općina kao prostor razvitka, u Ruralna općina: sutra. Društvena re/konstrukcija na ruralnom teritoriju, Ur: Maja Štambuk i Lynette Šikić-Mičanović. Biblioteka ZBORNICI – Knjiga 47, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2014.
16. Wiskerke, J.S.C. Rural sociology in the Netherlands: past, present and future. *Agrarwirtschaft und Agrarsoziologie*. 02/04. 2004. P. 39-63.